
Pravičnost, neoliberalizem in izobraževanje

Urška Štremfel

Pravičnost predstavlja eno od osrednjih družbenih, znanstvenih in političnih razprav vse od antike dalje. Pregled teorij pravičnosti kaže na raznolikost in kompleksnost njenih konceptualnih pojmovanj, ki odsevajo tudi posebne značilnosti zgodovinskih kontekstov, v katerih so se razvijale.

V tej tematski številki Šolskega polja pravičnost v izobraževanju z različnih teoretskih in raziskovalnih perspektiv obravnavamo v kontekstu neoliberalizma. Sodelavci Pedagoškega inštituta in Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani predstavljamo raznolike razprave, ki smo jih pripravili v okviru temeljnega projekta Agencije Republike Slovenije za raziskovalno dejavnost *Neoliberalizem v evropskem izobraževalnem prostoru: med učinkovitostjo in pravičnostjo slovenskih izobraževalnih politik in praks*. V prvem delu obravnavamo pravičnost v obstoječih in novo porajajočih se racionalnostih edukacijskega polja, v drugem delu pa naslavljamo vprašanja o pravičnosti in/ali učinkovitosti v evropskem in slovenskem izobraževalnem prostoru.

V prvem delu *Zdenko Kodelja* v uvodni razpravi z naslovom *Nekaj misli o pravičnosti, neoliberalizmu in izobraževanju*, po katerem je povzet tudi naslov tematske številke, s perspektive filozofije vzgoje in aplikativne politične filozofije izpostavi tiste bistvene značilnosti neoliberalizma, zaradi katerih se le-ta po eni strani razlikuje od liberalizma, po drugi pa mu je podoben. V prispevku obravnava vpliv neoliberalizma na izobraževanje: a) v katerem je šola vedno bolj podrejena gospodarstvu, njena poglavitna funkcija pa je produkcija »človeškega kapitala«, b) v katerem snovalci in izvajalci izobraževalnih politik pripisujejo vse večji pomen evalvaciji šol, ki jih »upravlja imperativ ekonomske učinkovitosti«. V članku podrob-

no kritično analizira Nozickovo (neoliberalno) teorijo pravičnosti. Kodelja zaključí, da čeprav je bil na ravni Evropske unije izdelan »konceptualni okvir za oblikovanje sistema primerljivih kazalnikov pravičnosti, ki dopušča razpravo o pravičnem izobraževalnem sistemu v kontekstu različnih obstoječih filozofskih teorij pravičnosti«, vprašanje, kaj je pravičen izobraževalni sistem, še vedno ostaja odprto.

Tematsko številko nadaljujemo z razpravami *Slavka Gabra*, *Žive Kos in Veronike Tašner*. V razpravi *Možnosti in meje konceptualizacij ter praks ugotavljanja in zagotavljanja kakovosti v vzgoji in izobraževanju* pojasnjujejo, »da se je večina pristopov k ugotavljanju in zagotavljanju kakovosti v izobraževanju ujela v mreže instrumentalne odgovornosti in učinkovitosti neoliberalnega tipa«, ki se v zadnjih treh desetletjih kažejo predvsem kot »diskurzi o kakovosti edukacije v povezavi s trgom dela, merjenjem učinkov in nenehnih sprememb ter kot pojmovanja edukacije kot pozicijske dobrine«. Pri tem izpostavljajo, »da gre v celotnem spektru za kompleksnejši preplet racionalnosti varnosti od zgolj neoliberalno tržne« ter poudarjajo, da se na tej podlagi »vzpostavljajo priložnosti za oblikovanje novih racionalnosti« in »širših družbenih premen, h katerim lahko šolsko polje pomembno prispeva«.

V razpravi *Vzpostavljanje edukacijske meritokracije kot vodilne racionalnosti sodobnega izobraževanja v neoliberalno orientiranih družbah* si avtorji zastavljajo vprašanje »Ali in kakšno prihodnost ima izobraževanje in znotraj njega, prevladujoča, meritokratska logika?« V tem okviru prikazujejo, »kako in zakaj se je meritokracija strukturirala v edukacijskem polju, kaj so njene prednosti in kako je z njenimi pomanjkljivostmi«. S poglobljenim vpogledom v njeno racionalnost (stava na individualno, pamet in trud, zaslužnost in personifikacija, storilnost in učinkovitost) pojasnjujejo »njeno vztrajanje, njeno privlačnost za pripadnike in pripadnice sodobnih družb ter pristajanje slednjih na kriterij, ki ohranja vrsto zunaj dvoma nepravičnih neenakosti«.

Avtorji v razpravi *Premene v družbi, spremembe v šoli* koncipirajo zamike racionalnosti sodobnih družb in na tem ozadju premišljujejo mogočo in potrebno zamikanje vloge vrtcev in šol. Le-to vidijo v stičiščih skupnosti kot načinov življenja, ki bi presegli danes prevladujočo neoliberalno logiko komodifikacije naših življenj. Stičišča skupnosti predstavijo kot »mehanizem, ki bi premišljeno blažil pritiske negotovosti, ki jih s seboj prinaša obdobje prehajanja med svetom, ki je do roba še smiselnega zapisan kapitalu in mezdnemu delu, ter družbo hibridnih ekonomij« (sodelovanja in skrbi za skupno in individualno), ki naj bi predstavljala družbo prihodnosti. Avtorji v razpravo umestijo tudi predlog mogočega modela takšnih vrtcev in šol v Sloveniji.

Prvi del tematske številke zaključujemo z razpravo *Ane Mladenović* z naslovom *Pomen intersekcionalnega pristopa pri obravnavi kompleksnih neenakosti*. Avtorica intersekcionalnost razume kot pristop, s katerim se poskuša »preseči obravnavo neenakosti kot individualiziranih in partikularnih odmikov, s tem pa prepričati neoliberalni družbeni kontekst, v katerem se krivda za neenakost vali na pleča posameznikov in posameznic«. Pri tem intersekcionalni pristop predstavi kot še posebej »obetaven konceptualni okvir za vprašanja edukacijske pravičnosti«, s katerim lahko »naslavljam tudi tista vprašanja pravičnosti, ki se vežejo na problematičnost diskurzov o spolni razliki v izobraževalnih dosežkih«. Z uporabo intersekcionalnega pristopa prikaže, da »spol ni edina determinanta izobraževalnih dosežkov« in »da na izobraževalne dosežke in izobraževalno izkušnjo vplivajo tudi strukturne neenakosti in odnosi moči v neoliberalizmu in kapitalizmu«.

Drugi del tematske številke, v katerem se posvečamo vprašanju pravičnosti in/ali učinkovitosti v evropskem in slovenskem izobraževalnem prostoru, začne razprava *Urške Štremfel* z naslovom *Pravičnost in/ali učinkovitost v kontekstu izobraževalnih politik v Evropski uniji*. V razpravi dosedanje nekritično sprejemanje evropskih agend v slovenskem izobraževalnem prostoru pojasnim s teoretskimi vpogledi v strukturo in procese nove oblike (neoliberalne) vladavine v Evropski uniji (EU) na področju izobraževalnih politik ter s konkretnimi primeri njenega delovanja v evropskem in slovenskem izobraževalnem prostoru. Ob zaznani poudarjenosti načel ekonomske učinkovitosti v evropskem izobraževalnem prostoru posebno pozornost namenim vprašanju (ne)komplementarnosti načel ekonomske učinkovitosti in pravičnosti pri zasledovanju evropskih ciljev na področju izobraževanja.

Mojca Štraus v razpravi *Trendi v socialno-ekonomskem in kulturnem gradientu iz raziskave PISA med letoma 2009 in 2012 po slovenskih regijah* naslavlja pomembno temo izobraževalne (ne)enakosti, in sicer povezanost izobraževalnih dosežkov s socialno-ekonomskim in kulturnim ozadjem učenek in učencev. Pri tem naslavlja vprašanje, »ali je na podlagi obstoječih, praviloma poenostavljenih, analiz rezultatov mednarodnih raziskav znanja utemeljeno sklepati o (ne)pravičnosti in (ne)učinkovitosti izobraževalnih sistemov«. Ugotavlja, »da imajo lahko ukrepi za zviševanje kakovosti dosežkov in zmanjševanje njihove s socialnim-ekonomskim in kulturnim ozadjem pogojene razslojenosti hkratne učinke na več področjih poučevanja in da so bolj povezani z dejavniki v geografskem okolju kot z dejavniki, vezanimi na vsebinsko področje« (bralna, matematična in naravoslovna pismenost, ki jih meri raziskava PISA).

Ana Kozina v razpravi *Razvijanje čustvenih in socialnih spretnosti za doseganje pravičnosti in učinkovitosti izobraževalnega sistema: odnos med anksioznostjo in učnimi dosežki* izpostavlja pomen razvoja kognitivnih in nekognitivnih spretnosti v procesu izobraževanja. Na podlagi teoretskih predpostavk predstavi, kako »v primerih, ko šola razvija in podpira celostni razvoj posameznikov, ki vključuje tudi razvoj čustvenih in socialnih spretnosti, to manjša anksioznost učencev in dijakov ter spodbudno vpliva na učno uspešnost«. Ožje povezave med anksioznostjo in učno uspešnostjo v članku empirično preveri na podatkih raziskave PISA 2012. Na podlagi rezultatov analiz ugotavlja »pomembno višje ravni matematične anksioznosti pri dijakinjah in dijakih z nižjim socialno-ekonomskim statusom ter višje ravni matematične in testne anksioznosti pri dijakinjah v primerjavi z dijaki«. Ugotavlja, da z zmanjševanjem anksioznosti ter tako s poudarjanjem nekognitivnih elementov izobraževalnega procesa lahko omogočimo dijakom in dijakinjam, ki se soočajo z višjimi ravnmi (matematične in testne) anksioznosti, enake možnosti v procesu izobraževanja ter doseganje višjih ravni kognitivnih učnih dosežkov.

Valerija Vendramin in Marjan Šimenc se v razpravi osredotočita na problematiko enakosti med spoloma oziroma spoli, ki se v zadnjem času povezuje predvsem z akademskimi dosežki, pri čemer pa ne upošteva, da so vplivi na dosežke kompleksni. »V tem okviru avtorica in avtor izpostavita razmerje feminizem – postfeminizem in »resoniranje« slednjega z neoliberalnimi pritiski.« Premik v načinu govora o enakosti med spoli v vzgoji in izobraževanju ilustrirata na primeru obeh belih knjig o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji. Poudarita omejitve »ospoljenih« meritev, v katerih se primerja dosežke deklic in dečkov, ter predstavita izhodišča za »nadaljnjo obravnavo, ki segajo onstran singularnega fokusa na dosežke, ki zakrivajo kompleksne izraze neenakosti«.

Številko zaključujemo z recenzijo znanstvene monografije *Anksioznost in agresivnost, dejavniki, trendi in smernice za zmanjševanje*, ki jo je pripravil *Bogomir Novak*.

Objavljene razprave potrjujejo širino in kompleksnost znanstvenih obravnav pravičnosti, neoliberalizma in izobraževanja ter odpirajo in izpostavljajo številna nova, znanstveno in družbeno relevantna vprašanja. V nadaljevanju projekta *Neoliberalizem v evropskem izobraževalnem prostoru: med učinkovitostjo in pravičnostjo slovenskih izobraževalnih politik in praks* jih bomo poglobljeno naslovili predvsem z vidika (ne)komplementarnih razmerij med pravičnostjo in (ekonomsko) učinkovitostjo v izobraževanju. Avtorji si želimo, da bi razprave odprle tudi druga (raziskovalna) vprašanja ter pri širokem krogu bralcev spodbudile interes za njihovo preiščevanje in naslavljanje v različnih kontekstih.